

УДК 343.5

А. О. Ведернікова¹,
ад'юнкт Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка

ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У статті аналізуються статистичні показники проявів булінгу та кібербулінгу, досліджуються теоретико-правові питання їх визначення та сучасного розуміння в різних країнах Європи. Висвітлюються особливості антибулінгової політики різних європейських країн, наводяться їх загальні положення. акцентується увага на окремих положеннях кримінальних законів Великобританії, Франції, Іспанії, Італії. Установлені сучасні європейські тенденції щодо відповідальності неповнолітніх за вчинення діянь, які мають ознаки булінгу. На цьому тлі побіжно аналізується стан кримінально-правового регулювання булінгу в Україні, формулюються пропозиції із гармонізації національного законодавства стосовно протидії цькуванню.

Ключові слова: булінг, цькування, дискримінація, антибулінгове законодавство, антибулінгова політика, кібербулінг, харасмент, сталкінг.

Постановка проблеми. У 2018 р. були внесені зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), у якому передбачено адміністративну відповідальність за цькування у закладах освіти. У Звіті судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за 2019 р. зазначається, що за відповідний період у судів на розгляді знаходилося 387 справ за ст. 173⁴ КУпАП, з них тільки за 124 справами було прийняте рішення про накладення адміністративного стягнення². Не останньою чергою ці дані свідчать про потребу більш якісного конструювання правових норм, спрямованих на охорону безпеки неповнолітніх. Запобігання знущанням у школі вже понад сорока років є предметом вивчення та законодавчого регулювання в зарубіжних країнах. Вивчення такого досвіду є важливим для вітчиз-

¹ Переможець (II місце) Всеукраїнського конкурсу малих грантів для молодих вчених у галузі кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права.

² Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення зведений № 1-П за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 25.07.2020).

зняної юридичної науки, бо в Україні булінг досліджують здебільшого фахівці з педагогіки, соціології та психології. Аналіз досить тривалого законодавчого досвіду протидії булінгу європейських країн, допоможе виявити слабкі сторони вітчизняного законодавства та можливі перспективи нормативного регулювання (зокрема і у царині кримінального права). Виявлені переваги кримінально-правового регулювання булінгу у країнах Європи можуть бути використані при вдосконаленні українського законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шведсько-норвезький професор психології Д. Олвеус у 1973 р. опублікував книгу *«Hackkycklingar i översittare: Forskning om skol-mobbning»*, яку розглядають як перше наукове дослідження знущань. З цього часу багато вчених у соціологічній, психологічній та педагогічній літературі розкривали проблеми булінгу. Більшість досліджень булінгу мають вищевказані вектори. Зарубіжні вчені (Т. Ogden, V. Besag, L. Bowes, R. Hazler, K. Kvak, C. Lee, K. Rigby, J. Kjøbli, P. T. Slee та ін.) та їх вітчизняні колеги (Г. О. Алексеєнко, Ю. Б. Брочковська, І. А. Гайдамашко, Г. В. Коваль, Н. В. Лесько, С. С. Стельмах, О. О. Шуміло та ін.) висвітлювали питання віктимізації, негативного впливу булінгу, ознак учасників булінгу, вплив наявних профілактичних програм протидії булінгу. Однак найвагоміші напрацювання щодо булінгу належать Д. Олвеусу.

З юридичних позицій питання булінгу вивчається рідше. Європейський досвід окремих країн щодо протидії булінгу досліджували такі зарубіжні вчені як: А. Okutan, L. E. Aarø, J. Kuczynski, H. Vandebosch, A. Margevičiūtė, V. D. Pozza тощо. А от у вітчизняній юридичній науці проблематика булінгу слабо досліджена, окремі праці мають А. О. Жеброва, І. Г. Лубенець, Т. В. Миронюк, Р. М. Пилипів. У своїй статті «Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід» Т. Миськевич оглядово висвітлює загально-правові аспекти протидії булінгу окремих країн. Отже, як бачимо, на національному рівні майже відсутні гру-

нтовні дослідження кримінально-правового регулювання булінгу, і подальша його правова оцінка є перспективним напрямом наукових досліджень.

Мета дослідження – це з'ясування механізмів кримінально-правового регулювання булінгу в європейських країнах, на основі чого відбуватиметься розроблення ефективних заходів протидії цькуванню на національному рівні, а також формулювання пропозицій, спрямованих на вдосконалення кримінально-правового захисту від булінгу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Що таке булінг? Булінг у наукових колах зазвичай визначають як навмисну та повторювану агресивну поведінку стосовно іншої людини там, де спостерігається або сприймається дисбаланс сили³. Такий підхід виділяє три головні елементи булінгу: наявність умислу, повторюваність та дисбаланс сили⁴. Закон України «Про освіту» виділяє наступні типові ознаки булінгу: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого⁵. Знущання можуть виникати в будь-якому середовищі, де є соціальна взаємодія між людьми: у школі, на робочому місці, кіберпросторі, політиці, на військовій службі тощо⁶. Найчастіше поняття «булінг» застосовується до цькувань, знущань у закладах освіти. На нашу думку, це відбувається з декількох причин. По-перше, у своїй першій праці щодо булінгу Д. Олвеус досліджував саме шкільне середовище. По-друге, шкільний булінг є дуже небезпечним через свій негативний вплив на несформовану психіку

³ Булер фізично або емоційно, або розумово більш розвинутий.

⁴ Salmon S., Turner S., Taillieu T., Fortier J., Afifi T. O. Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization. *Journal of Adolescence*. 2018. № 63. P. 30. URL: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.005> (дата звернення: 01.09.2020).

⁵ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38--39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 02.09.2020).

⁶ Ahmad Baliyo Eko Prasetyo. Bullying di Sekolah dan Dampaknya bagi Masa Depan Anak. *el-Tarbawi*. 2011. Volume 4. № 1. P. 20. URL: <https://doi.org/10.20885/tarbawi.vol4.iss1.art2> (дата звернення: 01.09.2020).

неповнолітніх осіб (булера, жертву та сторонніх спостерігачів), тому його досліджують найбільше.

Булінг і кібербулінг: у чому різниця? Із розвитком та поширенням комп'ютерних технологій особливо гостро постає питання протидії булінгу, який здійснюється із використанням інформаційно-комунікативних технологій – кібербулінгу. Деякі вчені вважають, що він має більшу суспільну небезпечність ніж «традиційний» булінг через ряд своїх особливостей. По-перше, булер і жертва можуть не знаходитися в одному фізичному просторі. По-друге, він може виникати в будь-який час, і не пов'язаний з навчальним розкладом, та в будь-якому місці – жертві навіть не обов'язково знаходитись онлайн, знущання можуть проходити позаочі. По-третє, аудиторія може зростати експоненціально з одного одержувача до невизначеного числа за секунди. По-четверте, злочинець може бути анонімним. По-п'яте, існує можливість повторного перегляду негативного контенту⁷. Загалом вчені виділяють такі ознаки кібербулінгу: умисне ставлення до шкоди; довготривалість у часі; дисбаланс сили між сторонами, який проявляється через більшу технологічну компетенцію агресора; широка аудиторія; анонімність агресора⁸.

Отже, під булінгом зазвичай розуміється умисне, систематичне фізичне, економічне, сексуальне або психологічне насильство, яке проявляється у дії чи бездіяльності учасників освітнього процесу, та має намір заподіяти страждань, а також шкоду волі, честі, гідності особи. Хоча деякі вчені відмежовують кібербулінг від «традиційного» булінгу, погоджуємося з Д. Олвеус та С. Лімбер, які рекомендують розглядати кібербулінг як підкатегорію або конкретну форму булінгу⁹.

⁷ Semerci A. Investigating the effects of personality traits on cyberbullying. *Peğem Eğitim ve Öğretim Dergisi*. 2017. № 7(2). P. 212. URL: <http://dx.doi.org/10.14527/pegegog.2017.008> (дата звернення: 01.09.2020).

⁸ Giménez-Guado A., Arnaiz-Sánchez P., Cerezo-Ramírez F., Prodócimo E. Percepción de docentes y estudiantes sobre el ciberacoso. Estrategias de intervención en Primaria y Secundaria. *Revista Comunicar*. 2018. № 56 (26). P. 30. URL: <https://doi.org/10.3916/C56-2018-03> (дата звернення: 01.09.2020).

⁹ Olweus D., Limber S. P. Some problems with cyberbullying research. *Current Opinion in Psychology*. 2018. № 19. P. 139. URL: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.04.012> (дата звернення: 01.09.2020).

Булінг як вид правопорушення. Якщо аналізувати відповідну поведінку з позиції складу правопорушення, то його характеристика може бути такою. Основним безпосереднім об'єктом булінгу є воля, честь і гідність особи, а додатковим обов'язковим є здоров'я. З об'єктивної сторони це правопорушення характеризується діянням у виді фізичного, економічного, психологічного або сексуального насильства. Суб'єкт правопорушення – спеціальний, а саме особа, яка фізично, морально, розумово перевершує жертву та є учасником освітнього процесу. Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу та наявністю мети завдати моральних страждань іншій особі, принизити її честь і гідність, дискредитувати перед громадськістю, змусити всупереч волі виконувати певні дії. Саме специфічність мети і впливає на оцінку певного виду діяння як булінгу. У цьому плані будь-який акт поведінки, з числа нині криміналізованих, може відноситись до булінгу, якщо особа його вчиняє із зазначеною метою.

Європейське законодавство про булінг: з чого все починалось. На законодавчому рівні перша згадка про булінг була в англійському законі про освіту в Шкільних стандартах та Рамковому акті 1998 року. Цей закон не містив визначення булінгу, проте накладав на керівні органи та завідувачів шкіл обов'язки із запобігання всім формам булінгу серед учнів¹⁰. Поступово усі європейські країни ввели у своє законодавство поняття булінгу. Так, наприклад, у 2016 р. у Великій Британії був виданий Закон про боротьбу з булінгом у школах («*Addressing Bullying in Schools Act (Northern Ireland)*»), дія якого, поширюється тільки на Північну Ірландію. Згідно зі ст. 1 цього Закону булінг включає, зокрема, таке: повторне використання будь-якого усного, письмового або електронного повідомлення; будь-яку іншу дію або їх комбінацію учнем або групою учнів проти іншого учня або групи учнів з наміром заподіяти фі-

¹⁰ Agnė Margevičiūtė. The Definition of Bullying in Compulsory Education From a General to a Legal Perspective. *Baltic Journal of Law and Politics. A Journal of Vytautas Magnus University*. Volume 10. Number 1. 2017. P. 210. URL: <https://doi.org/10.1515/bjlp-2017-0008> (дата звернення: 01.09.2020).

зичну або емоційну шкоду цьому учневі або групі учнів¹¹. Як бачимо, поняття булінгу тут використовується у широкому значенні, без чіткого визначення кола протиправних дій. Крім того, закон не містить визначення «кібербулінгу», тим самим надаючи шкільним адміністраціям можливість самим вирішувати в кожному окремому випадку, чи є поведінка проявом булінгу.

Правова протидія булінгу в Україні: якою вона є сьогодні. В Україні булінг (цькування) у кримінальному законодавстві аж ніяк не згадується. Натомість встановлена адміністративна відповідальність за булінг (цькування), ознаки якого таким чином визначає ст. 173⁴ КУпАП: діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого¹². Такий підхід значно звужує сферу застосування відповідної норми через згадку в тексті закону неповнолітнього. Через це ст. 173⁴ КУпАП неможна застосовувати до цькувань у вищих та професійних навчальних закладах, бо особи, які у них навчаються зазвичай є такими, що досягли повноліття.

У європейських же країнах булінг не завжди пов'язують із досягненням певного віку. Крім того, підхід українського законодавця не враховує згаданих вище ознак систематичності, дисбалансу сили та наявності умислу. А це може призвести до хибного висновку, що цькування можна вчинити з необережності. Наприклад, Н. Опольська зазначає, що «винність у вчиненні цих дій (психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства – *авторська примітка*) чи бездіяльності полягає у вчиненні булінгу навмисно

¹¹ Addressing Bullying in Schools Act (NI). 2016. Chapter 25. URL: [https://www.eani.org.uk/sites/default/files/2019-04/Addressing Bullying in Schools Act %28Northern Ireland%29 2016.pdf](https://www.eani.org.uk/sites/default/files/2019-04/Addressing%20Bullying%20in%20Schools%20Act%20Northern%20Ireland%202016.pdf) (дата звернення: 06.08.2020).

¹² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

чи з необережності»¹³. Ще одним недоліком вітчизняного антибулінгового законодавства є те, що поняття кібербулінгу в Україні некодифіковане, що може призвести до вільного трактування зазначеного поняття.

Як приклад, в Італії в 2017 р. був прийнятий закон «Положення про захист неповнолітніх для запобігання та протиставлення явища кібербулінгу» № 71. Цей закон визначає поняття кібербулінгу таким чином: будь-яка форма тиску, агресії, домагань, шантажу, а також образи, приниження, наклеп, викрадення особистої інформації, а також зміна, незаконне отримання, використання, незаконна обробка даних із заподіянням шкоди неповнолітнім, здійснене в електронному вигляді, а також поширення Інтернет-контенту, що стосується також одного або декількох членів сім'ї неповнолітньої особи, метою яких є намір ізолювати неповнолітнього або групу неповнолітніх, вчинивши серйозні зловживання, зловмисну атаку або висміюючи їх¹⁴.

На наш погляд, дефініція кібербулінгу має з'явитись у нормативній площині, відбиваючи загальні ознаки діяння без формулювання їх вичерпного переліку. Як варіант, пропонуємо таке його визначення. Це насильницькі дії учасників освітнього процесу із застосуванням електронних форм комунікацій, включаючи мобільний і стільниковий телефони, інші пристрої бездротового зв'язку, комп'ютер, що вчиняються стосовно неповнолітньої особи або такою особою, і могли спричинити або спричинили наслідки у виді втручання у навчальний процес, шкільну дисципліну або істотне їх недодержання, порушення прав учасників освітнього процесу, завдання їм моральної, психічної, фізичної, матеріальної шкоди¹⁵.

¹³ Опольська Н. Булінг: юридичний склад адміністративного проступку. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 103. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.17> (дата звернення: 01.09.2020).

¹⁴ LEGGE 29 maggio 2017, n. 71 Disposizioni a tutela dei minori per la prevenzione ed il contrasto del fenomeno del cyberbullismo. (17G00085) (GU Serie Generale n. 127 del 03-06-2017) URL: https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2017-06-03&atto.codiceRedazionale=17G00085&elenco30giorni=false (дата звернення: 16.08.2020).

¹⁵ Ведернікова А. О. Необхідність кримінально-правового регулювання кібербулінгу. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Харків. 26 листопада 2019 року. Харків: ХНУВС. 2019. С. 43.

Поширеність булінгу. Задля визначення необхідності кримінально-правового регулювання булінгу потрібно ознайомитись зі статистичними показниками поширеності булінгу у європейських країнах. Загальна поширеність булінгу в Європі становить 25 %, що нижче глобальної медіани – 32 %. Булерами частіше є хлопці (33 %), ніж дівчата (19,2 %). А от різниця між статтями в поширеності насильницької віктимізації незначна – 30,1 % у хлопців та 28,28 % у дівчат. У Європі дівчата (11,7 %) трохи частіше зазнають кібербулінгу через повідомлення, ніж хлопці (9,3 %), тоді як в останніх трохи більше шансів зазнати кібербулінгу через фотографії (8,1 %), ніж у дівчат (7,5 %). Наявні дані про різні типи знущань показують, що психологічні знущання є найчастішим типом: 25,7 % учням, яких цькували, було присвоєно образливі прізвиська, 15,3 % ізольовано та про 19,5 % поширювали брехню чи чутки. Сексуальне насильство друге за частотою (11 %), а фізичне – третє (10,4 %). Такі дані відрізняються від більшості інших регіонів, крім Північної Америки, де фізичні та сексуальні знущання є першими двома найпоширенішими видами булінгу¹⁶.

Опитування молодих людей у віці 13–17 років, яке проводилось у межах проекту «deSHAME» у співпраці з «Childnet» (Великобританія), «Kek Vonal» (Угорщина), «Save the Children» (Данія) та «UCLan» (Великобританія), оцінювало досвід пережитих онлайн-поведінок, які становлять кіберсексуальний булінг. Найчастіше повідомлялося про те, що респонденти бачили: сексуальні жарти (71%) та висловлювання проти сексуальних меншин (64 %), інформацію про чийсь сексуальну поведінку (42 %), сексуальні коментарі до фотографії когось із знайомих (48 %). Рідше повідомлялося про розголошення особистих даних когось, хто був сприйнятий, як «легкодоступний» (11 %), про поширення зображень чи відеозаписів знайомого, що вчиняє сексуальні

¹⁶ Behind the numbers: ending school violence and bullying. UNESCO. 2019. P. 38. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483> (дата звернення: 01.09.2020).

дії (19 %) ¹⁷. Загалом у Європі спостерігається зменшення поширеності булінгу, 25 країн повідомляють про це, однак у восьми країн у регіоні спостерігається зростання поширеності цькування ¹⁸. Як бачимо, явище булінгу має широкую поширеність у європейських країнах, але відповідні показники менші за середні по світу, а також мають тенденцію до зменшення. Через це механізми протидії цькуванню у Європі потребують більш детального дослідження.

Про сучасні тенденції протидії булінгу засобами кримінального права. Щодо кримінальної відповідальності, то жодна європейська країна не передбачає її у своєму законодавстві за вчинення булінгу. На нашу думку, такий підхід пояснюється тим, що криміналізація відповідної поведінки не вважається ефективним засобом подолання знущань: шкода від покарання більша від завданої і є непропорційною поведінці булера; існує небезпека набуття неповнолітнім криміногенних зв'язків та дискредитації особи перед суспільством. Булер розглядається як жертва, якій потрібно допомогти соціалізуватися. Перевага надається відновному правосуддю, інституту медіації, не каральним, а превентивним заходам.

На цьому тлі становить інтерес те, що деякі автори все ж таки пишуть про криміналізацію булінгу, яка вже відбулась. Сказане стосується Іспанії, де нібито криміналізований булінг у його традиційному розумінні ¹⁹. Так, у ст. 173 КК Іспанії зафіксовано, що кожен, хто принижує гідність іншої особи, чим серйозно підриває її моральну цілісність, буде покараний позбавленням волі від шести місяців до двох років ²⁰. Однак, як бачимо, такі ознаки булінгу, як системність та дисбаланс сили, тут не визначаються – тому булінгом за-

¹⁷ Tackling online sexual harassment amongst young people. Project deSHAME (Childnet, Save the Children Denmark, Kek Vonal, UCLan). 2018. P. 8. URL: <https://www.childnet.com/ufiles/Full-Impact-Report---Resources-to-tackle-peer-on-peer-online-sexual-harassment.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

¹⁸ Behind the numbers: ending school violence and bullying. UNESCO. 2019. P. 38. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483> (дата звернення: 01.09.2020).

¹⁹ Virginia Dalla Pozza, Anna Di Pietro, Sophie Morel, Emma Psaila. Cyberbullying among Young People. Directorate - General for Internal Policies - Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Study for the LIBE Committee. 2016. P. 60. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) (дата звернення: 01.09.2020).

²⁰ Código Penal y legislación complementaria. URL: https://www.boe.es/legislacion/codigos/abrir_pdf.php?fich=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria.pdf (дата звернення: 03.09.2020).

значене діяння називати некоректно. Щоправда, в інших положеннях цієї статті згадується ознака системності і домінування, але відповідальність передбачена за ті ж самі дії у сімейних та трудових відносинах (мобінг).

Разом з тим потрібно звернути увагу, що в деяких європейських країнах передбачена кримінальна відповідальність за окремі прояви кібербулінгу, наприклад, кіберсталкінг (Іспанія, Франція), секстинг (Велика Британія), вуайеризм (Велика Британія), грумінг (Великобританії, Іспанія), уособлення (Франція, Італія).

Деякі фахівці зазначають, що багато країн не вважають вуайеризм чи вторгнення в приватне життя злочинними, особливо коли вони відбуваються виключно в Інтернеті, однак майже у всіх країнах криміналізовані погрози насильством чи інші подібні види правопорушень. Тим не менш зростання кількості соціальних мереж, а також нещодавні випадки самогубства дітей, імовірно, пов'язані з кібербулінгом, викликали нові побоювання щодо розширення цього явища²¹.

Тому останнім часом простежуються тенденції щодо посилення відповідальності за булінг та кібербулінг в європейських країнах. Так, наприклад, у Норвегії, яка завжди притримувалася політики толерантності та гуманності при боротьбі з насильством у шкільних закладах, у 2017 р. внесено зміни до освітнього закону та запроваджено політику «нульової толерантності» до випадків булінгу. У Португалії, Англії на розгляд парламентів виносились законопроекти щодо криміналізації кібербулінгу, але вони не знайшли належної підтримки.

Коли булінг тягне кримінальну відповідальність? У всіх європейських країнах кримінальна відповідальність за булінг не передбачена, але окремі його прояви тягнуть кримінальну відповідальність, утворюючи складову інших правопорушень таких, як сталкінг; харасмент; фізичне насильст-

²¹ Aurelija Pūraitė, Natalja Prokofjeva. Policy of European Union on the Safety of Children in Cyber Space. *Public Security and Public Order*. 2018. № 21. P. 112. URL: <https://repository.mruni.eu/handle/007/15523> (дата звернення: 01.09.2020).

во; підбурювання до самогубства; розпалювання насильства та дискримінації на ґрунті расових, етнічних, релігійних чи національних особливостей або «злочини ненависті»; наклеп; комп'ютерні злочини; сексуальне насильство щодо неповнолітніх, злочини проти власності тощо. Далі розглянемо окремі з цих злочинів у їх взаємозв'язку із булінгом.

Переслідування. Сталкінг і харасмент є правопорушеннями, які найбільш відповідають ознакам булінгу. Наприклад, стаття 172-ter іспанського КК передбачає кримінальну відповідальність за наполегливе та повторне переслідування особи через різноманітні форми поведінки, які серйозно змінюють повсякденне життя жертви²². Кримінальний кодекс Франції містить статтю 222-33-2-2, яка встановлює відповідальність за переслідування людини у спосіб повторних висловлювань або поведінкою, метою або наслідком якої є погіршення її умов життя, що приводить до зміни її фізичного або психічного здоров'я. Відповідальність також наставатиме: коли вказані слова або поведінка щодо однієї жертви здійснюється декількома особами за змовою або за підмовою одного з них, навіть якщо кожна з цих осіб не діяла повторно; коли ці коментарі або поведінка здійснюється щодо однієї жертви послідовно декількома людьми, які навіть за відсутності змови знають, що ці діяння характеризуються повторенням.

Як бачимо, французький законодавець надає декілька варіантів проявів повторення, що значно полегшує правозастосування. Кваліфікуючими ознаками цього правопорушення, які вказують на булінг та можуть до нього застосовуватися, є: вік жертви до п'ятнадцяти років; наявність у жертви особливої вразливості через її вік, стан здоров'я, неміч, фізичні або психологічні вади; використання загальнодоступної служби онлайн-комунікації, цифрового чи електронного носія; те, що очевидцем був неповнолітній²³. В Україні

²² Código Penal y legislación complementaria. URL: https://www.boe.es/legislacion/codigos/abrir_pdf?fich=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria.pdf (дата звернення: 03.09.2020).

²³ Code pénal. Version consolidée au 12 août 2020. Partie législative. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719> (дата звернення: 17.08.2020).

немає аналогічних підстав кримінальної відповідальності. Хоча Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція) передбачає криміналізацію переслідування та психологічного насильства (ст. 33 та ст. 34), але наразі в Україні ця Конвенція досі не ратифікована. Тому кримінальну відповідальність за відповідну поведінку булери можуть нести здебільшого за ст. 296 КК України, хоча щонайменше потрібно враховувати, що об'єктом правопорушення, яке має ознаки булінгу, виступає не громадський порядок, а воля, честь та гідність особи.

Вторгнення у приватне життя. Серйозний інтерес так само становлять положення КК Франції, які передбачають відповідальність за вторгнення у приватне життя, перехоплення, запис або передачу приватних чи конфіденційних слів без згоди їх автора, а також фіксацію, запис або передачу зображення особи у приватному місці без її згоди (стаття 226-1). Стаття 226-2 КК Франції передбачає відповідальність за утримання, оприлюднення або використання у будь-який спосіб приватних чи конфіденційних записів або документів, отриманих у неправомірний спосіб. Кваліфікуючою ознакою цих правопорушень є сексуальний характер вищезгаданих слів або зображень²⁴. Ці кримінально-правові норми стосуються як булінгу, так і кібербулінгу, а також його підвиду – кіберсексуального булінгу.

В Україні ст. 163 КК передбачає відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер²⁵. Як зазначає І. Єдинак, чинна редакція цієї статті характеризується рядом конструктивних особливостей, що пов'язані, насамперед, із використанням законодавцем термінів та термінологічних зворотів, які не дозволяють чітко та однозначно

²⁴ Code pénal. Version consolidée au 12 août 2020. Partie législative. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719> (дата звернення: 17.08.2020).

²⁵ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.08.2020).

встановити ознаки відповідного складу злочину. Серед проблем, які потребують першочергового подальшого вивчення та вирішення вона відзначає проблему чіткого встановлення меж таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер²⁶. На наш погляд, зазначена стаття хоча і захищає недоторканість приватного життя, але залишає поза увагою питання передачі приватної інформації без використання засобів зв'язку. Тому положення ст. 163 КК України можна застосовувати тільки в разі такого виду кібербулінгу, якій має назву «публічне викриття».

Уособлення. Відповідальність за такий вид кібербулінгу як персонація або «уособлення» передбачена у статті 226-4-1 КК Франції. Як зазначають деякі вчені, персонація (*impersonation, Impersonating YOU, Imping*) – це вид кібербулінгу, коли кривдник видає себе за жертву та, використовуючи пароль жертви, надсилає негативну, образливу чи недостовірну інформацію від імені жертви²⁷. У Франції кримінальна відповідальність настає за використання даних будь-якого типу, що дозволяє ототожнюватися з певною особою з метою порушення їх миру чи спокою, честі чи іміджу, у тому числі, якщо дії вчинені в Інтернеті²⁸. Кримінальний кодекс України не передбачає відповідальності за вищезазначені дії.

«Злочини ненависті». Часто приводом для булінгу виступають певні характеристики жертви, що захищаються законом (етнічне чи національне походження, стать, інвалідність, вік, релігійні переконання, сексуальна орієнтація чи гендерна приналежність). У таких випадках правопорушник несе ві-

²⁶ Єдинак І. Конструктивні особливості ст. 163 Кримінального кодексу України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер». *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 153. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/25654/1/Єдинак%20I.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

²⁷ Willard N. E. Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress. *APPENDIX K Parent Guide to Cyberbullying and Cyberthreats*. Champaign, IL: Research Press. 2007. URL: <http://www.embracecivility.org/wp-content/uploadsnew/2012/10/appK.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

²⁸ Code pénal. Version consolidée au 12 août 2020. Partie législative. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719> (дата звернення: 17.08.2020).

дповідальність за «злочини ненависті». За даними європейського проєкту «SELMA» 57 % підлітків стикалися з мовою ненависті в Інтернеті, один або кілька разів за три місяці. Приводом цькування були: фізичний вигляд (через Інтернет – 58 %, віч-на-віч – 60 %), сексуальна орієнтація (56 % та 41 % відповідно), етнічна приналежність чи національність (44 % та 33 %), стать (43 % та 25 %) ²⁹. З огляду на значну поширеність цих негативних проявів, а також врахувавши положення міжнародно-правових актів щодо прав людини, деякі країни (Німеччина, Велика Британія, Естонія) посягання на людську гідність (через їхню належність до певної групи населення) криміналізували. Наприклад, у Великобританії Рада начальників поліції (*National Police Chiefs' Council*) та Коронна служба прокуратури (*Crown Prosecution Service*) погодили визначення злочину на ґрунті ненависті, як будь-яке кримінальне правопорушення, яке сприймається жертвою або будь-якою іншою особою як таке, що, мотивується ворожнечею або забобонами, заснованими на расі людини чи сприйнятій расі; релігії або сприйнятій релігії; сексуальній орієнтації або сприйнятій сексуальній орієнтації; інвалідності або сприйнятій інвалідності та будь-який злочин, мотивований ворожістю або забобонами щодо особи, яка є трансгендерною або сприймається як трансгендерна ³⁰. З огляду на те, що дискримінаційні напади мають значне поширення через Інтернет, а наявні правові норми не відповідають реаліям, юридична комісія оголосила широкомасштабний перегляд законодавства про злочини на ґрунті ненависті. Огляд повинен бути представлений у 2021 р., але очікувалось, що консультація розпочнеться навесні 2020 р. ³¹.

В Україні ст. 161 КК передбачає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігій-

²⁹ Online hate speech. Findings from Australia, New Zealand and Europe. *eSafety research*. 2020. P. 24. URL: <https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2020-01/Hate%20speech-Report.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

³⁰ Hate Crime Report 2018–19. *Crown Prosecution Service Delivering justice*. 2019. P. 5. URL: <https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/CPS-Hate-Crime-Annual-Report-2018-2019.PDF> (дата звернення: 01.09.2020).

³¹ Там само. P. 9.

них переконань, інвалідності та за іншими ознаками, але за 2019 р. органи Національної поліції направили до суду з обвинувальним актом лише одне кримінальне провадження, ще одне провадження було спрямоване з клопотанням про застосування заходів медичного характеру³². Деякі автори підкреслюють відсутність ефективних механізмів із реальної протидії цим ганебним явищам, а низькі статистичні показники притягнення до кримінальної відповідальності за вказаною статтею свідчать або ж про високий рівень латентної злочинності, або ж про непрофесіоналізм, необізнаність, або просто небажання представників правоохоронних органів кваліфікувати дії тієї чи іншої особи саме за цією статтею КК України³³.

Наклеп, погрози, зловживання комунікаціями: досвід Великобританії. Продовжуючи досліджувати досвід Великобританії, слід зазначити, що хоча булінг там і не криміналізований, особа, яка вчинила відповідне діяння несе відповідальність, установлену згідно з такими законами, як-то: Закон про домагання 1997 р., Закон про рівність 2010 р., Закон про сексуальні злочини 2003 р., Закон про клевету 2013 р., Закон про зловмисні комунікації 1988 р., Закон про комунікації 2003 р. та Закон про громадський порядок 1986 р.

Наприклад, відповідальність за кібербулінг може наставати згідно із Законом про шкідливі комунікації 1988 р., який визначає таке. Будь-яка людина, яка надсилає електронне повідомлення, що є непристойним або грубо образливим, містить погрозу або інформацію, яка є помилковою або вважається помилковою відправником, винна у вчиненні злочину, якщо метою йо-

³² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2019 року. Генеральна прокуратура України: веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 02.09.2020).

³³ Мальована І. Ю., Трікаш Н. В., Колесник М. О. До питання про злочини, вчинені з мотивів національної, расової чи релігійної нетерпимості. *Сучасні проблеми кримінально-правового забезпечення охорони особистих прав і свобод людини та громадянина: збірник матеріалів «круглого столу»*, м. Суми, 17–18 жовтня 2014 р. ХНУВС, Сумська філія ХНУВС, Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Кримінологічна асоціація України. Харків: Золота миля, 2014. С. 98.

го надіслання було викликати в отримувача страждання чи тривогу³⁴. Згідно із Законом про захист від домагань 1997 р. переслідування або домагання може включати надсилання людині декількох образливих електронних листів з метою викликати тривогу або лихо. Стаття 127 Закону про зв'язок 2003 р. криміналізує надсилання через будь-яку електронну мережу зв'язку повідомлення чи інформації непристойного, нецензурного або загрозового характеру. Відповідно до розділу 5 Закону про громадський порядок 1986 р., злочином є застосування загрозових або образливих слів, поведінки, тексту чи будь-яких візуальних зображень, які можуть спричинити утиски, тривогу або дистрес слуху чи зору людини. Якщо в ході кібербулінгу людина зламає онлайн-акаунти жертви або особистий комп'ютер, вона може скоїти «зловживання комп'ютером» відповідно до закону 1990 р.³⁵

В українському законодавстві немає подібних аналогів, коли б погрози застосування насильства або надсилання інформації нецензурного або неприйняттого характеру утворювали підставу для настання кримінальної відповідальності.

Специфічний досвід Італії. В Італії булінг і кібербулінг також не криміналізовані, але цікавою є передбачена їх КК розгалужена система підстав відповідальності за окремі прояви досліджуваної поведінки. Мовиться, зокрема, про такі злочини: наклеп (ст. 368); підміна ідентичності (ст. 494); підбурювання чи допомога самогубству (ст. 580); побої (ст. 581), тілесні ушкодження (ст. ст. 582, 590); образа честі чи гідності людини (ст. 594); наклеп (ст. 595), обтяжуючою обставиною якого є здійснення його публічно або через використання засобів масової інформації; виробництво, утримання та реалізація порнографічних матеріалів щодо дітей (статті 600-біс, тер, кватер);

³⁴ Preventing and tackling bullying Advice for headteachers, staff and governing bodies. *Department for Education*. 2017. P. 6. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/623895/Preventing_and_tackling_bullying_advice.pdf (дата звернення: 01.09.2020).

³⁵ Muthanna Samara, Vicky Burbidge, Aimana El Asam, Mairéad Foody, Peter K. Smith, Hisham Morsi. Bullying and Cyberbullying: Their Legal Status and Use in Psychological Assessment. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 2017. 14 912). 1449. P. 11. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph14121449> (дата звернення: 01.09.2020).

примус (ст. 610); загроза (ст. 612). Кваліфікуючою ознакою останніх двох правопорушень є вчинення відповідних діянь кількома людьми.

Згідно із ст. 612-біс вирок збільшується до половини, якщо злочин вчинено щодо неповнолітньої особи; за незаконне поширення явно сексуальних зображень чи відеозаписів (ст. 612-тер); вимагання (ст. 629); комп'ютерне шахрайство (ст. 640-тер); домагання чи збурення людей (ст. 660). Якщо булінг здійснює вчитель у спосіб вчинення серйозного насильства чи погроз його застосування або жорстоке поводження, що спричиняє гострі фізичні страждання чи перевірені психічні травми, його можуть притягти до відповідальності за ст. 613-біс. «Катування»³⁶.

КК України містить значно менше реальних можливостей для настання відповідальності за вчинення діянь, які містять ознаки булінгу.

Сучасний стан кримінально-правового булінгу в Україні. В Україні дії булерів найчастіше кваліфікують як хуліганство, відповідальність за яке настає з 14 років. Але статтю 296 КК України неможна застосовувати в разі «особистої неприязні». А в усіх інших можливих випадках (ст. 120, ст. 126, ст. 127, ст. 135, ст. 153, ч. 2 ст. 156, ст. 161, ст. 163, ст. 189) суб'єктом є 16-річна особа, за винятком статей 153, 189 КК. Отже, особа яка не досягла вказаного віку може зазнати кримінальної відповідальності тільки за сексуальний та матеріальний булінг. Якщо ж п'ятнадцятирічна особа під час освітнього процесу здійснює психологічне насильство, що має особливу зухвалість та значну суспільну небезпечність, і мотивує це особистою неприязню до жертви, її дії не потягнуть кримінальної відповідальності за КК України.

Висновки. З-поміж законодавців європейського континенту сформувалась досить чітка позиція щодо кримінально-правового регулювання булінгу. Жодна країна Європи не криміналізувала булінг чи найбільш небезпечний його вид – кібербулінг. Криміналізація не вважається ефективним засобом

³⁶ Decreto regio 1398/1930. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-10-19;1398> (дата звернення: 16.08.2020).

подолання знущань, через непропорційність покарання завданих шкоді та імовірний негативний вплив на булера. Проте, виходячи з соціо-культурних обставин, антибулінгові закони постійно змінюються та доповнюються новими положеннями. Так, за останні роки багато країн криміналізували окремі види кібербулінгу (кіберсталкінг, секстинг, вуайеризм, грумінг, уособлення) через їх високу суспільну небезпечність та, у деяких випадках, навіть транс-національний характер. Хоча кримінальна відповідальність за булінг не передбачена, але окремі його прояви тягнуть кримінальну відповідальність і становлять складову інших правопорушень. Така ситуація має місце через те, що булінг характеризується не специфічністю діяння, а особливостями суб'єктивної сторони правопорушення. Наведений досвід Великобританії, Франції, Іспанії, Італії свідчить про значну деталізацію наявних кримінально-правових норм щодо протидії грумінгу, «злочинам ненависті», персонізації, вторгнення у приватне життя, у межах котрих розглядається питання кримінальної відповідальності за діяння, що мають ознаки булінгу. Проведене дослідження вказує на прогалини у системі кримінально-правового регулювання булінгу в Україні, свідчить про необхідність гармонізації національного законодавства стосовно протидії цькуванню. Синтез зарубіжного досвіду дозволяє виявити загальні закономірності та побачити комплексний підхід у вирішенні проблеми булінгу серед зарубіжних країн, що дозволяє виявити слабкі сторони вітчизняного законодавства та віднайти власний шлях вирішення зазначеної проблематики.

Список використаних джерел

1. Addressing Bullying in Schools Act (NI). 2016. Chapter 25. URL: [https://www.eani.org.uk/sites/default/files/2019-04/Addressing Bullying in Schools Act %28Northern Ireland%29 2016.pdf](https://www.eani.org.uk/sites/default/files/2019-04/Addressing_Bullying_in_Schools_Act_%28Northern_Ireland%29_2016.pdf) (дата звернення: 06.08.2020).
2. Agnė Margevičiūtė. The Definition of Bullying in Compulsory Education From a General to a Legal Perspective. *Baltic Journal of Law and Politics. A Journal of Vytautas Magnus University*. Volume 10. Number 1. 2017. P. 205–229. URL: <https://doi.org/10.1515/bjlp-2017-0008> (дата звернення: 01.09.2020).

3. Ahmad Baliyo Eko Prasetyo. Bullying di Sekolah dan Dampaknya bagi Masa Depan Anak. *el-Tarbawi*. 2011. Volume 4. № 1. P. 19–26. URL: <https://doi.org/10.20885/tarbawi.vol4.iss1.art2> (дата звернення: 01.09.2020).
4. Aurelija Pūraitė, Natalja Prokofjeva. Policy of European Union on the Safety of Children in Cyber Space. *Public Security and Public Order*. 2018. № 21. P. 104–119. URL: <https://repository.mruni.eu/handle/007/15523> (дата звернення: 01.09.2020).
5. Behind the numbers: ending school violence and bullying. UNESCO. 2019. 70 p, URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483> (дата звернення: 01.09.2020).
6. Code pénal. Version consolidée au 12 août 2020. Partie législative. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719> (дата звернення: 17.08.2020).
7. Código Penal y legislación complementaria. URL: https://www.boe.es/legislacion/codigos/abrir_pdf.php?fich=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria.pdf (дата звернення: 03.09.2020).
8. Decreto regio 1398/1930. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-10-19;1398> (дата звернення: 16.08.2020).
9. Giménez-Guado A., Arnaiz-Sánchez P., Cerezo-Ramírez F., Prodócimo E. Percepción de docentes y estudiantes sobre el ciberacoso. Estrategias de intervención en Primaria y Secundaria. *Revista Comunicar*. 2018. № 56 (26). P. 29–38. URL: <https://doi.org/10.3916/C56-2018-03> (дата звернення: 01.09.2020).
10. Hate Crime Report 2018–19. *Crown Prosecution Service Delivering justice*. 2019. 68 p. URL: <https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/CPS-Hate-Crime-Annual-Report-2018-2019.PDF> (дата звернення: 01.09.2020).
11. LEGGE 29 maggio 2017, n. 71 Disposizioni a tutela dei minori per la prevenzione ed il contrasto del fenomeno del cyberbullismo. (17G00085) (GU Serie Generale n. 127 del 03-06-2017) URL: https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2017-06-03&atto.codiceRedazionale=17G00085&elenco30giorni=false (дата звернення: 16.08.2020).
12. Muthanna Samara, Vicky Burbidge, Aiman El Asam, Mairéad Foody, Peter K. Smith, Hisham Morsi. Bullying and Cyberbullying: Their Legal Status and Use in Psychological Assessment. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 2017. 14 (12). 1449. 17 p. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph14121449> (дата звернення: 01.09.2020).
13. Olweus D., Limber S. P. Some problems with cyberbullying research. *Current Opinion in Psychology*. 2018. № 19. P. 139–143. URL: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.04.012> (дата звернення: 01.09.2020).

14. Online hate speech. Findings from Australia, New Zealand and Europe. *eSafety research*. 2020. 28 p. URL: <https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2020-01/Hate%20speech-Report.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

15. Preventing and tackling bullying Advice for headteachers, staff and governing bodies. *Department for Education*. 2017. 19 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/623895/Preventing_and_tackling_bullying_advice.pdf (дата звернення: 01.09.2020).

16. Salmon S., Turner S., Taillieu T., Fortier J., Afifi T. O. Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization. *Journal of Adolescence*. 2018. № 63. P. 29–40. URL: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.005> (дата звернення: 01.09.2020).

17. Semerci A. Investigating the effects of personality traits on cyberbullying. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*. 2017. № 7(2). P. 211–230. URL: <http://dx.doi.org/10.14527/pegegog.2017.008> (дата звернення: 01.09.2020).

18. Tackling online sexual harassment amongst young people. Project deSHAME (Childnet, Save the Children Denmark, Kek Vonal, UCLan). 2018. 18 p. URL: <https://www.childnet.com/ufiles/Full-Impact-Report---Resources-to-tackle-peer-on-peer-online-sexual-harassment.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

19. Virginia Dalla Pozza, Anna Di Pietro, Sophie Morel, Emma Psaila. Cyberbullying among Young People. Directorate – General for Internal Policies – Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Study for the LIBE Committee. 2016. 192 p. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) (дата звернення: 01.09.2020).

20. Willard N. E. Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress. APPENDIX K Parent Guide to Cyberbullying and Cyberthreats. Champaign, IL: Research Press. 2007. URL: <http://www.embracecivility.org/wp-content/uploadsnew/2012/10/appK.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

21. Ведернікова А. О. Необхідність кримінально-правового регулювання кібербулінгу. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків. 26 листопада 2019 року. Харків: ХНУВС. 2019. С. 42–45.

22. Єдинак І. Конструктивні особливості ст. 163 Кримінального кодексу України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер». *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 148–154. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/25654/1/Єдинак%20I..pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

23. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2019 року. Генеральна прокуратура України: веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 02.09.2020).

24. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення зведений № 1-П за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 (дата звернення: 25.09.2020).

25. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.09.2020).

26. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.08.2020).

27. Мальована І. Ю., Трікаш Н. В., Колесник М. О. До питання про злочини, вчинені з мотивів національної, расової чи релігійної нетерпимості. *Сучасні проблеми кримінально-правового забезпечення охорони особистих прав і свобод людини та громадянина: збірник матеріалів «круглого столу»*, м. Суми, 17–18 жовтня 2014 р. ХНУВС, Сумська філія ХНУВС, Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, Кримінологічна асоціація України. Харків: Золота миля, 2014. С. 93–100.

28. Опольська Н. Булінг: юридичний склад адміністративного проступку. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 101–106. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.17> (дата звернення: 01.09.2020).

29. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 02.09.2020).

REFERENCES

1. Addressing Bullying in Schools Act (NI). (2016). Chapter 25. URL: [https://www.eani.org.uk/sites/default/files/2019-04/Addressing Bullying in Schools Act %28Northern Ireland%29 2016](https://www.eani.org.uk/sites/default/files/2019-04/Addressing_Bullying_in_Schools_Act_%28Northern_Ireland%29_2016).

2. Agnė Margevičiūtė. (2017). The Definition of Bullying in Compulsory Education From a General to a Legal Perspective. *Baltic Journal of Law and Politics. A Journal of Vytautas Magnus University. Vol. 10 (1), 205–229*. URL: <https://doi.org/10.1515/bjlp-2017-0008>.

3. Ahmad Baliyo Eko Prasetyo. (2011). Bullying di Sekolah dan Dampaknya bagi Masa Depan Anak. *el-Tarbawi. Vol. 4 (1), 19–26*. URL: <https://doi.org/10.20885/tarbawi.vol4.iss1.art2> [in Indonesian].

4. Aurelija Pūraitė, Natalja Prokofjeva. (2018). Policy of European Union on the Safety of Children in Cyber Space. *Public Security and Public Order. 21, 104–119*. URL: <https://repository.mruni.eu/handle/007/15523>.

5. Behind the numbers: ending school violence and bullying. (2019). *UNESCO*. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>.
6. Code pénal. Version consolidée au 12 août 2020. Partie législative. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719> [in French].
7. Código Penal y legislación complementaria. N d. N. p. URL: https://www.boe.es/legislacion/codigos/abrir_pdf.php?fich=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria.pdf [in Spanish].
8. Decreto regio 1398/1930. N. d. N. p. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-10-19;1398> [in Italian].
9. Giménez-Guado, A., Arnaiz-Sánchez, P., Cerezo-Ramírez, F., Prodócimo, E. (2018). Percepción de docentes y estudiantes sobre el ciberacoso. Estrategias de intervención en Primaria y Secundaria. *Revista Comunicar*. 56 (26), 29–38. URL: <https://doi.org/10.3916/C56-2018-03> [in Spanish].
10. Hate Crime Report 2018–19. (2019). *Crown Prosecution Service Delivering justice*. N. p. URL: <https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/CPS-Hate-Crime-Annual-Report-2018-2019.PDF>.
11. LEGGE 29 maggio 2017, n. 71 Disposizioni a tutela dei minori per la prevenzione ed il contrasto del fenomeno del cyberbullismo. (17G00085) (GU Serie Generale n. 127 del 03-06-2017). (2017). URL: https://www.gazzettaufficiale.it/atto/serie_generale/caricaDettaglioAtto/originario?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2017-06-03&atto.codiceRedazionale=17G00085&elenco30giorni=false [in Italian].
12. Muthanna Samara, Vicky Burbidge, Aiman El Asam, Mairéad Foody, Peter K. Smith, Hisham Morsi. (2017). Bullying and Cyberbullying: Their Legal Status and Use in Psychological Assessment. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 14 (12), 1449. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph14121449>.
13. Olweus, D., Limber, S.P. (2018). Some problems with cyberbullying research. *Current Opinion in Psychology*. 19. 139–143. URL: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.04.012>.
14. Online hate speech. Findings from Australia, New Zealand and Europe. (2020). *eSafety research*. N. p. URL: <https://www.esafety.gov.au/sites/default/files/2020-01/Hate%20speech-Report.pdf>.
15. Preventing and tackling bullying Advice for headteachers, staff and governing bodies. (2017). Department for Education. N. p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/623895/Preventing_and_tackling_bullying_advice.pdf.
16. Salmon, S., Turner, S., Taillieu, T., Fortier, J., Afifi, T.O. (2018). Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization. *Journal of Adolescence*. 63. 29–40. URL: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.005>.

17. Semerci, A. (2017). Investigating the effects o personality traits on cyberbullying. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*. 7(2). 211–230. URL: <http://dx.doi.org/10.14527/pegegog.2017.008> [in English, in Turkish].

18. Tackling online sexual harassment amongst young people. Project deSHAME (Childnet, Save the Children Denmark, Kek Vonal, UCLan). (2018). N. p. URL: <https://www.childnet.com/ufiles/Full-Impact-Report---Resources-to-tackle-peer-on-peer-online-sexual-harassment.pdf>.

19. Virginia Dalla Pozza, Anna Di Pietro, Sophie Morel, Emma Psaila. (2016). Cyberbullying among Young People. Directorate – General for Internal Policies – Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Study for the LIBE Committee. N. p. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) (дата звернення: 01.09.2020).

20. Willard. N.E. (2007). Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress. APPENDIX K Parent Guide to Cyberbullying and Cyberthreats. Champaign, IL: Research Press. URL: <http://www.embracecivility.org/wp-content/uploadsnew/2012/10/appK.pdf> (дата звернення: 01.09.2020).

21. Vedernikova, A.O. (2019). Neobkhidnist' kryminal'no-pravovoho rehulyuvannya kiberbulinhu. *Protydiya kiberzahrozam ta torhivli lyud'my: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, m. Kharkiv. 26 lystopada 2019 roku*. Kharkiv: KHNUVS. 42–45 [in Ukrainian].

22. . Yedynak, I. (2017). Konstruktyvni osoblyvosti st. 163 Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny «Porushennya tayemnytsi lystuvannya, telefonnykh rozmov, telehrafnoyi chy inshoyi korespondentsiyi, shcho peredayut'sya zasobamy zv'yazku abo cherez komp'yuter». *Aktual'ni problemy pravoznavstva. issue 3, 148–154*. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/25654/1/Єдинак%20I..pdf> [in Ukrainian].

23. Yedy`ny`j zvit pro kry`minal`ni pravoporushennya za sichen`-gruden` 2019 roku. (2020) General`na prokuratura Ukrayiny: veb-sajt.. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo [in Ukrainian].

24. Zvit sudiv pershoyi instantsiyi shchodo roz·hlyadu sprav pro administratyvni pravoporushennya zvedenyi № 1-P za 2019 rik. (2020). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019 [in Ukrainian].

25. Kodeks Ukrayiny` pro administraty`vni pravoporushennya [The Code of Administrative Offenses]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 7 hrudnia 1984 r. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

26. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny [The Criminal Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine] vid 5 kvitnya 2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

27. Mal`ovana, I.Yu., Triakash, N.V., Kolesny`k, M.O. (2014). Do py`tannya pro zlochy`ny`, vchy`neni z moty`viv nacional`noyi, rasovoyi chy` religijnoyi neterpy`mosti. *Suchasni problemy` kry`minal`no-pravovogo zabezpechennya oxorony` osoby`sty`x prav i svobod lyudy`ny` ta gromadyany`na: zbirny`k materialiv «kruglogo stolu», m. Sumy`, 17-18 zhovtnya 2014 r.* Xarkiv: Zolota my`lya, 93-100. [in Ukrainian].

28. Opol`s`ka, N. (2019). Buling: yury`dy`chny`j sklad administraty`vnoho prostupku. *Pidpry`yemny`cztvo, gospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law, 10, 101-106.* URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.17> [in Ukrainian].

29. Pro osvitu: Zakon Ukrayiny vid 5 veresnya 2017 r. № 2145-VIII. (2017). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, 39–39, art. 380.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Ведерникова А. А. Противодействие буллингу в европейских странах: уголовно-правовые аспекты

В статье анализируются статистические показатели проявлений буллинга и кибербуллинга, исследуются теоретико-правовые вопросы их определения и современного понимания в разных странах Европы. Освещаются особенности антибуллинговой политики разных европейских стран, приводятся их общие положения. Акцентируется внимание на отдельных положениях уголовных законов Великобритании, Франции, Испании, Италии. Установлены современные европейские тенденции ответственности несовершеннолетних за совершение деяний, имеющих признаки буллинга. На этом фоне кратко анализируется состояние уголовно-правового регулирования буллинга в Украине, формулируются предложения по гармонизации национального законодательства по противодействию травле.

Ключевые слова: буллинг, травля, дискриминация, антибуллинговое законодательство, антибуллинговая политика, кибербуллинг, харассмент, сталкинг.

Vedernikova A. O. Combating Bullying in European Countries: Criminal Legal Aspects

The article analyzes the statistical indicators of bullying and cyberbullying, examines the theoretical and legal issues of their definition and modern understanding in different European countries. It was found that bullying is not characterized by the specificity of the act, but by the peculiarities of the Mens Rea.

The article highlights the features of anti-bullying policy of different European countries, presents their general provisions. It was found that in all European countries, criminal liability for bullying is not provided, but some of its manifestations lead to criminal liability, forming a component of other offenses such as stalking; harassment; physical violence; incitement to suicide; incitement to violence and discrimination based on racial, ethnic, religious or national characteristics, so-called «hate crimes»; sl; computer crimes; sexual violence against minors,

crimes against property, etc. However, based on socio-cultural circumstances, anti-bullying laws are constantly changing and supplemented by new provisions. The article presents the experience of Great Britain, France, Spain, Italy, which shows the existence of criminal law on combating grooming, «hate crimes», personification, invasion of privacy, which addresses the issue of criminal liability for acts that have signs of bullying. The general modern European tendencies concerning responsibility of minors for commission of acts which have signs of bullying are established.

The synthesis of foreign experience allowed to identify general patterns and see a comprehensive approach to solving the problem of bullying among foreign countries, which allowed to identify weaknesses in domestic legislation. Against this background, the state of criminal law regulation of bullying in Ukraine is briefly analyzed and proposals for harmonization of national legislation on combating bullying are formulated.

Key words: *bullying, baiting, discrimination, anti-bullying legislation, anti-bullying policy, cyberbullying, harassment, stalking.*